

Tekst 9. Fenomenologie inzake het heilige (13 p.).

Klik het hoofdstuk aan dat je wil lezen. Het verschijnt onmiddellijk op je scherm.

Inhoud

1. Het fenomeen	1
2. Bewustzijn zonder activiteit der hersenen.....	3
3. Hylisch pluralisme.....	4
4. Een woord over de islam.....	6
5. Het begrip ‘God’ in de schok der culturen.....	12

1. Het fenomeen

*G. van der Leeuw (1890/1950) in zijn *Phänomenologie der Religion*, Tübingen, 1956-2, 768/ 777, omschrijft wat fenomeen is, het object der fenomenologie.*

Het ‘fenomeen’ is het gegeven voor zover het gegeven, d.i. direct gekend, is. Dat behelst drie aspecten: **1.** er is iets; **2.** dat iets toont zich; **3.** uitgerekend doordat dat iets zich toont, is het ‘fenomeen’.

Ontmoeting

Dat zich tonen - aldus steeds steller - omvat zowel dat wat zich toont, als de gene aan wie het zich toont.- Het fenomeen is dus niet het reine gegeven - ‘object’ geheten - op en in zich. Het is het object voor zover ontmoet door iemand - ‘subject’ geheten - en het is het subject voor zover het het object ontmoet. Anders uitgedrukt: iemand laat het gegeven tot zich doordringen en wel zo dat het tot diens bewustzijn doordringt. M.a.w.: het subject “doet niet iets met” het object want het “laat het object zijn wat het is” (het doet het b.v. niet bestaan of zo). En het object “doet niet iets met het subject” want het laat het subject zijn wat het is. - Dat is ‘ontmoeting’.

“Zodra iemand spreekt over het fenomeen, is er fenomenologie” (o.c, 772).

Het fenomeen, het hele fenomeen, niets dan het hele fenomeen.- Dat behelst dat zeer zeker al wat met het fenomeen samenhangt, niet ter sprake komt tenzij om het af te lijnen van het fenomeen. Dat behelst ook dat al wat op het fenomeen lijkt maar dat fenomeen niet is, niet ter sprake komt tenzij hoogstens ter vergelijking.

Sedert E. Husserl (1859/1938) heet dat uitsluiten van wat slechts met het gegeven samenhangt of erop lijkt, ‘Einklammersung’, tussen haakjeszetting.

Opm.. - Indien men een aantal fenomenen o.g.v. onderlinge gelijkens kan samenvatten, dan heet die samenvatting “het algemene wezen” (de gemeenschappelijke eigenschap) van die fenomenen. In dat geval gebruikt Husserl de term ‘eidos’: zich beperken tot het eidos, heel het eidos en enkel heel het eidos heet hij “eidetische reductie”. Men ‘herleidt’ (reducert) het fenomeen tot zijn algemene kenmerken.

Toepassing

De sociologische school (E. Durkheim (1858/1917); M. Mauss (1872/1950)) definieert al wat 'heilig' heet, als de oorsprong van de samenleving. Dat is het heilige als fenomeen definiëren o.g.v. wat ermee samenhangt, nl. de gemeenschap die iets heiligs als basis van samenleven duidt. Zodoende komt het wezen zelf slechts zijdelings tot het bewustzijn!

Anders gaat de stichter der fenomenologie van het heilige, N. Söderblom (1866/1931), te werk: hij laat het heilige als 'macht' b.v. rechtstreeks tot zijn recht komen. Maar dat is geen sociologie meer maar fenomenologie van het heilige.

Samengevat.- Zodra men over een fenomeen een of andere wetenschap of filosofie ontwikkelt, dient men logisch, d.i. vertrekkend van wat direct gegeven is, te werk gaan en allereerst het gegeven fenomenologisch af te lijnen.

Toepassing.

Het 'esoterische' was in de oudheid het object van 'inwijding' en inwijdingskennis, een type van kennis dat de doorsnee kennis ergens overschrijdt. Het esoterische is niet het heilige en toch hangt het ermee samen én, ja, loopt het ermee tot op zekere hoogte ineen. In de mate dat het heilige en het esoterische ineenlopen, zijn zij object van gemeenschappelijke fenomenologie: het ene is b.v. gedeelte van het andere.

Het 'occulte' als term dateert van *C. Agrippa* (1486/1535) en zijn *De occulta philosophia*, waarbij "al wat enkel o.g.v. inwijding kenbaar is, occult heet". Het occultisme gaat door als een duiding van het esoterische en dit sedert de XIX-de eeuw (met A.-L. Constant (1810/1875) die de term vulgariseerde).

In de mate dat het occulte met het heilige ineenloopt, is het object van fenomenologie van het heilige natuurlijk.

Het heilige is steeds enigszins esoterisch en occult en in die mate heet het heilige 'mysterie'. Wie vooraf het mysterie uit het heilige bant, verminkt het wezen zelf van dat heilige zo dat men daarbij het heilige als gegeven niet in zijn geheel tot bewustzijn laat komen.

2. Bewustzijn zonder activiteit der hersenen.

Bibl. st.: *Science* (revue), Paris, 2003 : juillet (*Dossier: Au-delà de la mort*), 69/71 (*Ou se situe la conscience?*).

De Amerikaanse hartspecialist Michael Sabom - aanvankelijk zeer sceptisch inzake NDE-ervaringen - getuigt over de verwijdering van een zeer grote aderverwijding (aneurisme) in de hersenen bij een zekere Pam Reynolds. Al bevindt de patiënte zich een zestal uren op de operatietafel, de verwijdering zelf duurt een halfuur.

Gedurende die korte tijd mag geen bloed door de hersenen vloeien en zijn deze in zuurstofnood. Daarom past men hypothermie toe (15,5° C.) en berooft men het brein van alle bloed.- Alles wordt opgenomen. Zo o.m. de breinactiviteit (EEG) en wat de hersenstam doormaakt.

Vergelijking

Wat P.R. zag en hoorde, was gemakkelijk toetsbaar. Zij zag b.v. een soort tandenborstel. Wat in feite de trepaneerzaag was. Het gesprek tussen de chirurg en de cardiologe was opgenomen: wat P.R. gehoord had, klopte ermee.

Vergelijking.

De vergelijking van het verhaal van de geopereerde en de opnamen laat vooral toe nauwkeurig haar NDE te situeren.- “Welnu, de opnamen tonen dat op dat ogenblik het lichaam en het brein zonder bloed waren” (a.c., 70).

Dr. Sabom.

Wij beschikken over de medische opnamen van het verloop van de NDE. Wij kunnen de EEG-activiteit bestuderen. Wij zijn ertoe in staat al wat voorviel in het biologische lichaam tijdens die NDE, te bestuderen. Dat laat toe te antwoorden op vragen als: “Is de NDE op gang gebracht door een crisis in de slaapkwab (temporale kwab) of door een welbepaalde elektrische activiteit in de hersenen?”. Welnu, het antwoord luidt: ‘Neen’. Want de hersengolven waren plat en de hersenstam was niet actief uitgerekend tijdens de NDE.

De vraag dring zich op:

“Hoe kan het bewustzijn in waaktoestand zijn zonder enige hersenactiviteit?” .

3. Hylisch pluralisme.

‘Hylisch’ betekent “wat de materie betreft” en ‘pluralisme’ betekent “zienswijze die een veelheid aanneemt”. Dus ons thema is het feit dat de werkelijkheid blijkbaar een veelheid van soorten materie vertoont.

Aangeknoopt wordt bij *J.J. Poortman, Ochèma (Geschiedenis van het hylisch pluralisme)*, Assen, 1954, een werk dat betrekkelijk overzichtelijk is.

Het begrip “ijlstoffelijk lichaam” is “een van de oudste overtuigingen van de mensheid” (*G. Mead (1863/1933), in zijn The Doctrine of the Subtle Body in Western Tradition (1919)*). Het begrip “ijle of fijne of subtiele stof” is ons thema en wel in drievoudige zin:

1. de ijle stof op en in zich;
- 2.1. het ijle lichaam;
- 2.2. de ijle sfeer waarin het ijle lichaam zich situeert.

Ter inleiding.

G. Welter, Les croyances primitives et leurs survivances (Précis de paléopsychologie), Paris, 1960,53, noteert: “De magiër kan een gedeelte van de ziel losmaken en ze in het lichaam van een krokodil invoeren die dan een vrouw zal verslinden die linnen aan het wassen was”.

M.a.w.: een portie subtiele stof, de ziel eigen, kan losgemaakt worden en overgedragen op een ander biologisch lichaam,- subtiele stof die draagster is van informatie, in dit geval “Verslind die wassende vrouw”.- Wij hebben hiermee een stel basisbegrippen: biologisch lichaam, immateriële ziel, gedeelte der subtiele stof met de immateriële ziel samenhangend, informatie in die subtiele stof.

Het ‘zielenmeervoud’

Deze uitdrukking is misleidend.- *W. Davis, De slang en de regenboog*, Amsterdam, 1986, 204vv., zet het zielenmeervoud in de vodoe religie uiteen.

- 1.1. Het “corps cadavre” (biologisch lichaam);
- 1.2. de ‘n’ame’, de zielenstof die het biologisch lichaam doet leven;-
- 2.1. de “z’étoile”, de zielenstof die de geluks- of ongeluksster is;
- 2.2.a. de “gros bon ange”, de zielenstof die eigen is aan al wie bewustzijn heeft;
- 2.2.b. de “ti bon ange”, de individuele ziel met haar individuerende zielenstof.-

De kleine goede engel is in de greep van een ‘loa’ (lwa) wanneer iemand bezeten is; - is op zielenreis gedurende de slaap (in de droom) of gedurende een uittreding,- is even buiten het lichaam n.a.v. een hevige gemoedsschok;,- wordt door zombificering gedeeltelijk aan het lichaam onttrokken.

M.a.w. : wanneer - vooral bij primitieven - sprake is van meer dan één ziel, dan is er minstens in één geval sprake van zielenstof.

Materialisme.

Poortman verwijt *F.A. Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart* (1866), dat hij op enkele gegevens na bepaalde vormen van materialisme verwaarloost die zich nochtans duidelijk aftekenden sedert vele eeuwen. Poortman heet dit soort materialisme “monistisch materialisme” (het kent enkel één type van materie, nl. de gewone, door ons gekende en in de natuurwetenschap bestudeerde stof). Lange miskent een “dualistisch materialisme” dat Poortman met zijn hylisch pluralisme” vereenzelvigd. Men vindt dit laatste b.v. bij Democritus (-460/-370) die stelt dat de ziel bestaat uit “fijne, gladde, ronde atomen”.

De religieuze materialismen

De stoa (-400/+200) en het epicurisme (-400/+400) zien de ziel als een fijnstoffelijk lichaam, verschillend van het grofstoffelijke lijf. Doch vooral het neoplatonisme (+250/600) kent b.v. in de persoon van Proclus (410/485) zelfs een meervoud van zielenstoffen van subtiële aard: de immateriële ziel beschikt over een meervoud van ‘voertuigen’ of ‘vaartuigen’ (ochèmata) van subtiële of ‘fluidieke’ (smijdige, doorheen de dingen varende) aard. M.a.w.: Lange heeft een groot stuk ‘materialisme’ verwaarloosd.

Poortman’s peilen.

Hij onderscheidt fysiologische ijle stof (in een uitdrukking als “De levensgeesten waren reeds geweken”) die tussen de ziel en het biologische lichaam bemiddelt op lager peil; - psychologische ijle stof die ijler is, en een nog ijlere stof. - Hiermee tracht hij in de bijna grenzeloos verwarde terminologie terzake enige orde te scheppen.

Opm .. - Nogal gemeengoed - althans in esoterische en occulte middens bij ons – is:

1. biologisch of grofstoffelijk lichaam;
2. etherisch lichaam (dat bij de dood in flarden uiteenvalt),
3. astraallichaam (dat één blijft met de immateriële ziel na de dood en niet sterft).
4. de immateriële ziel.

4. Een woord over de islam.

De islam uiteenzetten in het kader van dit werk is ondoenlijk. Wel kan stilgestaan worden bij een actueel aspect - “de schok der culturen” (S. Huntington) - kort gesitueerd in de islam.

Islam.

Deze religie dateert van de Arabier Mahommed (omtrent 570/632), “de Profeet”, en heel bijzonder van het begin van de ‘hegira’, de jaartelling van de islam, nl. 622, waarin hij als balling uit Mekka wegtrekt en de mohammedaanse staat sticht,- een staat waarin religie en politiek onscheidbaar zijn.

Religie.

De islamitische religie is een religie van “*het Boek*”, *de Koran*, waarvan de tekst - 114 hoofdstukken - het ongeschapen Woord van God, Allah, “de God”, zelf zijn. Past dus tegenover de Koran ‘islam’, d.i. onderworpenheid aan Allah.

Opm.

De sharia is de door de Koran geïnspireerde wetgeving. Volgens de duiding der islamitische soennieten - één strekking tussen andere - is zij de enige wetgeving.

Meteen is in deze perspectief de sharia de basis van het islamitische fundamentalisme, d.i. het vasthouden aan de ‘fundamenten’ zoals de Profeet ze indertijd van Allah ingegeven kreeg.

Opm .: De woorden van de Profeet en diens denkgenoten (buiten de Koran) liggen vast in de hadith. Zij zijn de wezenskern van de soenna, de traditie, daterend van de IX-de eeuw.

Opm .: - De oemma is het verenigde islamitische volk voor zover het Mohammeds boodschap - in diens ogen de bekroning van het jodendom en het christendom, de twee andere religies van het Boek - in geloof aanneemt. Tot daar een stel basisbegrippen die wat volgt, begrijpelijker maken.

De ismaëliërs (ismaïliers).

Om de islamitische achtergrond van de huidige confrontatie tussen het westen en de islam begrijpelijk te maken, is het noodzakelijk iets te vernemen over deze strekking binnen de islam.

Bibl. st.: Farhad Daftary, *Les ismaéliens (Histoire et tradition d’une communauté musulman)* Paris, 2003 (or.: *A Short History of the Ismailis*, Edinburgh, 1988).

Steller zegt dat de islam neerkomt op een meervoud van strekkingen: “Er bestaan even veel islam’s als er culturen bestaan in de islamlanden” (o.c., 13). De soennieten zijn bijna de vier vijfden en de sjiïeten bijna een vijfde.

Deze laatsten zelf vielen op hun beurt uiteen in een veelheid van strekkingen.- Bij de dood van de Profeet vond - tegen de meerderheid in - een groepje in Medina dat Ali, gehuwd met Mohammed's dochter, Fatima, de geschiktste opvolger was. Zij vormden de Sjiat Ali, de partij van Ali. De functie van imam wordt beslissend. Ali wordt in 661 vermoord. Vanaf 765 ontstaat geleidelijk het ismailisme binnen het shiïsme. Dit vormt een kader voor wat nu volgt.

Alamoet.

Daftary, o.c., 179/229 (*La période d' Alamut dans l'histoire des ismaéliens nizaristes*) heeft het over de fatimide dawa (versta: zending, missie) die dateert van Hassan Sabbah (omtrekt 1050/1124) en diens beruchte burcht, hoog in de Elbroezbergen. Hassan ontwikkelde nl. een eigen methode van uitschakeling van politiek-religieuze tegenstanders. Verscheidene groepen, de seldsjoekidische Turken (die hij bestreed), de christelijke kruisvaarders pleegden moorden. Maar Hassan stelde "het selectieve vermoorden" - gewoonlijk op openbare plaatsen centraal. De uitvoerders waren de fidaiïs of fidawis, d.i. jonge gelovige vrijwilligers die hij aan een inwijding met graden onderwierp zo dat zij zeer gewillig tot zelfmoordcommando's werden.

Een historische roman.

Wij staan nu even stil bij een ophefmakend geschrift, nl. *Alamut*; van Vladimir Bartol (1903/1967), verschenen in 1938 te midden van een volledige onverschilligheid, zoals A. Clavel, *Le tyran qui semait la terreur avec ses commandos suicides*, in: *Le Temps* (Genève), 17.11.2001, 9, het schrijft.

Bartol, een Sloveen, is vooral romanschrijver maar vertaler van Fr. Nietzsche (1844/1900), de cultuurcriticus, en geïnteresseerd in Freud's psychoanalyse. Tevens is hij entomoloog en verzamelaar van vlinders.

Dergelijke persoonlijke gegevens zijn noodzakelijk voor het juiste begrip van wat men zou kunnen bestempelen als "een middeleeuws epos".

"In werkelijkheid - aldus Clavel, - roept Alamut alle demonen die de islamitische wereld omwoelen, voor onze ogen op: obscurantisme, staatsterrorisme, religieuze hysterie, totalitaire uitwassen, ziekelijke personencultus". Niet verwonderlijk dat de roman nu in heel Europa een kaskraker is sedert Al-Qaida en Oessama Ben Laden op 11.09.2001 de Twin Towers in New York, het Pentagon en - enkel bedoeld - het Witte Huis in Washington tot oorlogsterrein omgevormd hebben.

De fedayin.

De fidaï offidawi - waarover Daftary het heeft - is de centrale figuur van Alamut: "Iedere gelovige is een soldaat in staal gegoten en iedere soldaat is tegelijk de vurigste van alle gelovigen". Zo omschrijft Clavel degene die zelfmoordaanslag pleegt. De fedayin is ertoe bereid zich blind op te offeren. Indien hij in het uitvoeren van zijn plicht sterft, dan wordt hij een martelaar die in het hiernamaals de geneugten van het paradijs geniet, - in een eden vol hoeri's die haar maagdelijkheid nooit verliezen.

Dit basiselement van de geschriften van de Profeet bepaalt het kernverloop van de boeiend geschreven roman: de zelfmoordenaar in dienst van de islamitische staat is letterlijk - zoals Clavel schrijft - "verliefd op de dood" als de ideale toegang tot het paradijs.

"De Oude van de berg".

De roman beschrijft Hassan Ibn Saba als het denkend hoofd - daar hoog in het onneembare arendsnest Alamut - die de 'assassijnen' inwijdt in de vaardigheid die erin bestaat "de terreur der vreemde overheersers" te worden in de loop van een - voor het normale islamisme - esoterische inwijding die, behalve een algemene en verfijnde vorming van geest en lichaam, ook het gebruik van hasjiesj omvat. Dit laatste nadat men zich als oorlogsheld gedragen heeft en voordat men toegang krijgt tot het zeer aardse paradijs der beschikbare hoeri's. Zodat de fedayin - zoals Bartol hem beschrijft althans - in gedroegerde toestand het aardse paradijs letterlijk binnengedragen wordt. Als in een oosters sprookje.

Opm. De naam 'assassijn' komt van hasjinnemer;

Daftary terzake.- Steller vermeldt nergens Bartol's roman. Maar in alle geval benadrukt hij fel dat de soennieten en alle andersgezinde moslims en in hun spoor de christelijke kruisvaarders een zwart beeld hebben uitgevonden - zo moet het gezegd: uitgevonden - van de fedayin. - Vooral een sterk ongelooft - zelfs in de Profeet en diens boodschap - , een ongelooft dat gaat tot en met atheïsme en libertinisme. - Het gebruik van hasj dateert volgens Daftary die een specialist is terzake, van 1122, jaar waarin de sjiitische nizarieten in Syrië voor het eerst geheten worden 'hasjiesjjiyya', hasj-gebruikers. In 1183 namen de seldsjoekiden de naam over.- Wat nog meer is: de naam werd metaforisch (overdrachtelijk) gebruikt in de zin van 'uitschot', "ongelovige gewetenloze". Zo o.c., 361.

Opm.. - Indien Daftary's stelling klopt, dan is Bartol's roman slechts een op onwerkkelijk begrip van het ware systeem van Hassan gesteund,- althans gedeeltelijk.- Iets wat ook Clavel niet blijkt beseft te hebben,- althans in zijn kritiek of liever pleidooi. - Dat behelst dat het grote succes van Alamut gedeeltelijk op een onhistorisch gegeven berust, want de roman wordt daardoor veel minder 'historisch' en veel meer fictief.

Dit belet niet dat Daftary toegeeft dat Hassan het selectieve vermoorden na geloofs- en legerinwijding op openbare plaatsen van politieke tegenstanders centraal stelde. En dat behoort duidelijk tot de kern van Bartol's roman. In die zin is hij wel 'historisch'. En voor onze tijd betekenisvol.

Bepaalde kenmerken van de islam.

Bij gebrek aan ruimte beperken wij ons tot wat volgt:

Dialog

Wat betreft de oecumenische dialoog met de islam (en niet de wederzijdse bestrijding sedert eeuwen): hij is nauwelijks begonnen en verloopt met grote problemen die ontspringen aan de absoluutheidsaanspraken aan beide zijden én soms ook aan de bewering dat de Koran m.b.t. jodendom en christendom definitieve uitspraken bevat die beide religies als achterhaalde stadia afdoen.

Aldus *J. Montenot, dir., Encyclopédie de la philosophie*, Librairie Générale Française, 2002, 823/825 (Islam).- Wij leggen op een paar punten uit.

Opm.. - *H. von Glasenapp, De Islam*, 's-Gravenhage, 1971, 21v., stelt vast dat de Profeet wel stimulansen van jodendom en christendom ontving maar slechts geleidelijk een echte kennis van beide religies verwierf: hij kan onmogelijk de Bijbel zelf grondig bestudeerd hebben.

Gevolg: “de talrijke misvattingen terzake”. - Wie dus dialogueert op die basis, stoot onvermijdelijk op ernstige moeilijkheden.

Drie types.

D. Sourdel, L'islam 1986-14 PUF, 34s., zegt wat volgt.- Voor de islamgelovige is geloof beslissend zo zelfs dat “de werken” tweederangs zijn: wie zondigt, wordt een verworpene maar geen verdoemde. De hypocriet echter wiens goede werken een afwezige overtuiging dekken, is geen ‘gelovige’. De term ‘ongelovige’ omvat al wat niet islamitisch is. Alhoewel de jood en de christen als aan het Boek gelovend een speciaal statuut krijgen in de praktijk.

“O moslims, gelooft aan Allah, aan het Boek dat hij gezonden heeft, aan de Schriften die voordien geopenbaard werden. Al wie niet aan Allah gelooft, aan zijn engelen, aan zijn boeken, aan degenen die hij zond, en aan de Laatste Dag, bevindt zich in een volkomen afgeweken toestand”. Aldus de *Koran IV*: 135 (11:285).

Feminisme

Sourdel, o.c., 61 : “De vrouw behoort met rechtvaardigheid en eerbied behandeld te worden. Als onderworpen aan een systeem van scheiding van goederen behoudt zij de bruidsschat. Doch de Koran stelt zonder omwegen haar grondige minderwaardigheid voorop aangezien op het gerecht haar getuigenis de helft waard is van dat van de man. Gezien het absolute gezag van het gezinshoofd kan de vrouw slechts moeilijk genieten van de voordelen die de Wet haar toekent tenzij zij zich doet gelden door haar persoonlijke eigenschappen en zo gewaardeerd en beluisterd wordt”.

Al wie hier bij ons islamgezinnen leert kennen van dichtbij, stelt minstens zo nu en dan iets van wat Sourdel beweert, vast.

Opm.. - Er is wel de culturele verscheidenheid hierboven vermeld: in Saoedi-Arabië wordt de strikte scheiding der geslachten volgens de Koran toegepast maar b.v. in Tunesië geldt gelijkberechtiging sedert de onafhankelijkheid in 1956 en in Turkije is sedert Mustafa Kemal in 1924 de republiek gelaïciseerd en speelt de ontvoogding der vrouwen een wezenlijke rol in de modernisering.

In Iran zet een matige modernisering zich door: de vrouwen op de buiten b.v. winnen inzake praktische rechten. In Indonesië verzekert de grondwet gelijkberechtiging: de dochter van de president, Megawati Sukarnoputri, staat aan het hoofd van de gelaïciseerde Democratische partij en zij is presidente geworden met instemming van de moslim organisaties.

Aldus *C. Guigon, Moi, femme en pays musulman*, in: *L' Histoire*, No 270 bis (octobre 2002), SES, 16/17.

Dat wijst erop dat de planetaire, sterk door het westen met zijn meer en meer gelaïciseerde cultuur beheerste evolutie sterker uitvalt dan het strikte 'geloof' aan het Boek en de Profeet.

Zulks valt ook op binnen de joodse en de christelijke religies om van de andere te zwijgen.

Het is een paradox van de cultuurontwikkeling dat geloofsvrijheid gaandeweg toeneemt naarmate politiek en religie gescheiden worden en de praktische vorm van een gelaïciseerde samenleving aannemen. De ontvoogding van de vrouw doet zich voor in hetzelfde vaarwater.

Tot daar een paar punten.

5. Het begrip 'God' in de schok der culturen.

Het islamitisch Godsbeeld.

Sourdél, o.c., 35s., vat samen.-- Allah is 'transcendent' (overstijgend) en wel dermate dat "iedere analogie (*opm.*: gedeeltelijke identiteit) uitgesloten is". "Er is niets dat op Hem gelijk".

Wat op een apofatische theologie gelijk, d.i. een spreken over God dat het onzegbare ervan beweert.- Dergelijke graad van niet-weten is onhoudbaar. Ook: Mohammed ontving de openbaring via de engel Gabriël die dan toch over Allah veel wist.- Allah is natuurlijk eeuwig.- Hij is almachtig in die zin dat "Hem geen rekenschap gevraagd wordt omtrent wat hij doet".

Opm. - Dat lijkt sterk op de nominalistische opvatting die stelt dat al wat is, geen wezen of essentie heeft zo dat, binnen die axiomatic, God eigenmachtig het wezen definieert (schept). Ook: Sourdel zegt dat Allah's wil "une volonté arbitraire" (een willekeurige wil) is.- Allah is enig in de numerieke zin: hij is enig.

Opm. - Het christendom erkent de enigheid van Gods natuur maar niet van de drie Personen, Vader, Zoon, Geest.- Tot daar het essentiële inzake Allah. Zijn betekenis blijkt overigens reeds uit wat hierboven gezegd werd.

Het Amerikaans Godsbeeld.- Bibl. st.: H. Mattu, La religion civile américaine est la légitimation religieuse de la liberté, in: Le Temps (Genève) 13.05.2003, 11.

"In God we Trust" of "God Bless America" drukt een louter 'burgerlijke' of 'sociale' betekenis uit. *J.-J. Rousseau* (1712/1778), in zijn *Contrat social*, zegt: "Er bestaat een rein burgerlijke geloofsbelijdenis. De artikelen ervan moet de vorst vastleggen,- nu eens niet als religieuze dogma's maar als gevoelens van samenhang".- Allen die weten waarover het gaat, zien het zoals Rousseau het zei.

Mattu vat samen.

1. Als soortnaam betekent 'God' het gemeenschapsverband dat alle verschillen inzake ras, klasse, taal, religie e.d.m. waarborgt.

2. Het modern-rationalistisch deïsme is de achtergrond dat aan een vage 'godheid' gelooft die schept, voorzienig is, goed van kwaad onderscheidt.

Mattu: dat uiterekend is de deïstische basis van "de as van het kwaad" in de taal van Bush jr .. Men lette erop dat geen president ooit zich zal beroepen op Jezus of op de Bijbel.

3. Dergelijke 'god' is de basis van het typisch Amerikaanse messianisme: als een soort "nieuw Israël" eigent de 'god' van de VSA zich het recht toe alle volkeren tot licht en leidraad te dienen om zijn "way of life" aan te bevelen.

Evangelisme.

Reeds president J. Carter ging enigszins die weg op maar Bush jr. voltrekt hem duidelijk: hij komt ervoor uit evangelistisch te leven,- om religieus rechts in de VSA te kunnen voor zich winnen (beweren sommigen).- Daardoor baden de VSA tegelijk in de traditionele burgerlijke 'religie' (die tenslotte erop neerkomt een aura van sacraliteit te weven rond het Amerikaanse systeem) en een soort eigenaardig protestantisme (B. Cottret).

Slotsom.

Aan beide kanten heeft men de mond vol van 'God', - zowel in de VSA als in de moslim landen. In beide gevallen definieert 'God' het wezen van de cultuur. Doch in Amerika is zoiets als het postmodernistisch scepticisme omvat door de burgerlijke 'god' terwijl datzelfde postmodernisme een doodschrik veroorzaakt in islamitische middens.

Willen loochenen dat er een schok der culturen is, is de fundamentele plaats van de burgerlijke religie in Amerika ontkennen en tegelijk de minstens even fundamentele plaats van Allah loochenen in de islam.

Tenzij men aanneemt dat aan beide zijden het gros der mensen niet consequent leven en hun axioma's als een niet-gemeende basis vooropstellen. Wat, gezien de heftigheid der wederzijdse gevoelens, te wensen is.